विद्यालय सुधार योजना निर्माणमा प्रधानाध्यापकको व्यवस्थापकीय शैलीको प्रभाव

त्रिभूवन विश्व विद्यालय, शिक्षा शास्त्र संकाय स्नातकोत्तर तह,
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको दोस्रो वर्षको
आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका
लागि तयार पारिएको
शोधपत्र

शोधकर्ता
देवीप्रसाद संग्रौला
एम.एड. दोस्रो वर्ष
त्रि.वि. दर्ता नं. २८-८४
परीक्षा रोल नं. २०४००१९
क्याम्पस रोल नं. १२२/०६५/०६६

कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
सुरुङ्गा, झापा

कार्तिक, २०६८

श्री
(त्रिभुवन विश्व विद्यालयबाट सम्वन्धन प्राप्त)
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
सुरुङ्गा, झापा
नेपाल
☎ ०२३-५५०१५३,
०२३-५५०८५३
Fax - ०२३-५५०८५३

च.नं.
प.सं.

मिति :...............................

विषय : सिफारिस सम्वन्धमा

त्रिभूवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन (EPM) विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न कनकाई बहुमुखी क्याम्पस, सुरुङ्गा, झापामा अध्ययनरत क्याम्पस रोल नं. १२२, परीक्षा रोल नं. २०४००१९ का विद्यार्थी देवीप्रसाद संग्रौलाले 'विद्यालय सुधार योजना (SIP) निर्माणमा प्रधानाध्यापकको व्यवस्थापकीय शैलीको प्रभाव" शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो ।

वहाले तयार गर्नुभएको यस शोधपत्रको अध्ययन, प्रस्तुतीकरण र निष्कर्षबाट म सन्तुष्ट छु । यस शोधपत्रलाई मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

मितिः-

....
(गोपीकृष्ण भट्टराई)
शोधनिर्देशक

श्री
(त्रिभुवन विश्व विद्यालयबाट सम्वन्धन प्राप्त)
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
सुरुङ्गा, झापा
नेपाल
☎ ०२३-५५०१५३, ०२३-५५०८५३
Fax - ०२३-५५०८५३

च.नं.
प.सं.

मिति :.......................

विषय : स्वीकृति सम्वन्धमा

त्रिभूवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन (EPM) विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न कनकाई बहुमुखी क्याम्पस, सुरुङ्गा, झापामा अध्ययनरत क्याम्पस रोल नं. १२२, परीक्षा रोल नं. २०४००१९ का विद्यार्थी देवीप्रसाद संग्रौलाले 'विद्यालय सुधार योजना (SIP) निर्माणमा प्रधानाध्यापकको व्यवस्थापकीय शैलीको प्रभाव" शीर्षकमा शोधपत्र शोध निर्देशक श्री गोपीकृष्ण भट्टराईको निर्देशनमा अध्ययन कार्य पूरा गरी स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नुभएकोले यो शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभूवन विश्वविद्यालय कनकाई बहुमुखी क्याम्पस, सुरुङ्गा, झापा, शिक्षा शास्त्र संकाय अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागमा शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि शोधपत्र तयार गर्ने सिलसिलामा 'विद्यालय सुधार योजना (SIP) निर्माणमा प्रधानाध्यापकको व्यवस्थापकीय शैलीको प्रभाव' भन्ने विषय छनौट गरी यो अध्ययन गरिएको हो । यो शोधपत्र तयार पार्नका लागि तेह्रथुम जिल्लाको आठराई क्षेत्रमा सञ्चालित सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालयहरु मध्येबाट नमूना छनौट गरी सोही विद्यालयहरुले निर्माण गरिरहेका विद्यालय सुधार योजनाको विश्लेषण तथा विद्यालयसंग सप्रत्यक्ष सरोकार राख्ने प्र.अ., शिक्षक, विद्यार्थी, वि.व्य.स. का पदाधिकारी तथा अभिभावकबाट राय, सुझाव तथा प्रतिक्रिया संकलन गरी प्रधानाध्यापकको व्यवस्थापकीय शैलीको सम्वन्धमा निष्कर्ष निकाल्ने प्रयास गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा शोध प्रस्ताव लेखनदेखि नै निकट रही निरन्तर रुपमा सल्लाह, सुझाव तथा मार्गदर्शन प्रदान गर्नुका साथै शोधपत्र तयार गर्ने सीप प्रदान गर्दै उत्प्रेरणा दिई सहयोग पुऱ्याउनु हुने शोधनिर्देशक आदरणिय गुरु श्री गोपीकृष्ण भट्टराईज्यू प्रति विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । क्याम्पस प्रमुख श्री टंकबहादुर कार्की ज्यू, विभागीय प्रमुख श्री आशा शर्मा सिवाकोटी ज्यू, शोध समितिका गुरुज्यूहरुका साथै कनकाई बहुमुखी क्याम्पसका सम्पूर्ण गुरुजनप्रति श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी शोधपत्रका लागि आवश्यक सामाग्रीहरु जुटाई सहयोग गर्नुहुने जिल्ला शिक्षा कार्यालय, तेह्रथुमका शाखा अधिकृत श्री रामप्रसाद ढुङ्गेल ज्यू र तेह्रथुम क्याम्पस, चुहाण्डाँडाका शिक्षण सहायक श्री विमलादेवी थपलिया, इलाम कर्फोक स्रोत केन्द्रका स्रोतव्यक्ति उपेन्द्र सापकोटाप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । प्रश्नावली भरी राय, सुझाव दिनुहुने नमूना छनौटमा परेका विद्यालयका प्रधानाध्यापकज्यूहरु, वि.व्य.स.का पदाधिकारीज्यूहरु, शिक्षकहरु, अभिभावकज्यूहरु, विद्यार्थीहरु र कम्प्युटर टापइ सेटिङ्ग गरी अन्तिम रुप दिई सहयोग पुऱ्याउनु हुने साबित्रा दहालज्यू समेतमा हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

शोधकर्ता

देवीप्रसाद संग्रौला

शोधसार

यो अध्ययन विद्यालय 'सुधार योजना निर्माणमा प्रधानाध्यापकको व्यवस्थापकीय शैलीको प्रभाव' शीर्षक अन्तर्गत रहेर गरिएको छ । यसका प्रमुख उद्देश्यहरुमा विद्यालय सुधार योजना निर्माण प्रक्रियाको वर्तमान अवस्थाको पहिचान गर्ने, विद्यालय सुधार योजना निर्माणमा प्रधानाध्यापकको व्यवस्थापकीय शैलीको लेखाजोखा गर्ने, व्यवस्थापकीय प्रभावको विश्लेषण गर्ने र विद्यालय सुधार योजनालाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरु प्रस्तुत गर्ने रहेका छन् । यस अध्ययनका लागि उद्देश्यमूलक विधि अपनाइएको छ ।

गुणात्मक ढाँचामा गरिएको यो अध्ययनको जनसंख्यामा तेह्रथुम जिल्लाको आठराई क्षेत्रः हवाकु, इवा, छातेढुंङ्गा, चुहानडाँडा, थोक्लुङ्ग, सङ्क्रान्ति बजार र खाम्लालुङ्ग गा.वि.स.मा सञ्चालित ९ वटा सामुदायिक उच्च मा.वि.का प्र.अ.हरु, मा.वि. तहका शिक्षक, वि.व्य.सका पदाधिकारीहरु, अभिभावकहरु तथा कक्षा ९ र १० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरु रहेका छन् । उक्त ९ वटा उ. मा.वि.हरु मध्ये उद्देश्यमूलक रुपमा छनौट भएका ५ वटा मा.वि.हरुका प्र.अ.हरु प्रति विद्यालय २/२ जनाका दरले १० जना वि.व्य.स. पदाधिकारीहरु, २/२ जनाका दरले १० जना अभिभावकहरु, २/२ जनाका दरले १० जना शिक्षकहरु र २/२ जनाका दरले १० जना विद्यार्थीहरुलाई नमूना जनसंख्याको रुपमा लिई यो अध्ययन गरिएको छ । अध्ययनको क्रममा प्रश्नावली, सरोकारवालासंगको छलफल, अन्तर्वार्ता, विद्यालय सुधार योजनासंग सम्वन्धित विभिन्न लेख रचनाहरु र विशेषगरी सम्वन्धित विद्यालयद्वारा निर्मित विद्यालय सुधार योजनालाई साधनको रुपमा लिई तथ्यांङ्क संकलन गरिएको छ ।

यस अध्ययनका मुख्य प्राप्तिहरुमा प्र.अ.ले विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्दा सहयोगी पुस्तिकाको सहयोग कम लिने गरेको, निर्माण समिति गठन नगरेको,प्रायःजसो शिक्षकको सहायताले मात्र विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्ने गरेको, तोकिएको ढाँचा पूरै अवलम्वन नभएको, सरोकारवालाको सहभागिता कम गराइएको, योजना निर्माण गर्दा शैक्षिक पक्षलाई भन्दा भौतिक पक्षलाई बढी जोड दिइएको, विद्यालय सुधार योजना ५ वर्षका लागि बनाई

प्रत्येक वर्ष सोही अनुसारको कार्ययोजना बनाएर लागू गर्नुपर्नेमा उक्त अनुरुप कार्य कम भएको पाइयो ।

विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्दा प्रध्यानाध्यापकले सहयोगी पुस्तिकाले तोकेबमोजिमको ढाँचामा निर्माण गर्नुपर्दछ । सरोकारवालाहरुको भेला बोलाई विद्यालयको स्थिति प्रतिवेदन सार्वजनिक गरी भावी योजना निर्माणका लागि निर्माण समितिको गठन गर्नुपर्दछ । शिक्षकको सहायताले मात्र नभई निर्माण समितिद्वारा योजना निर्माण गर्नुपर्छ । सरोकारवालाहरुको राय सल्लाह र सुझावको आधारमा वस्तुनिष्ठ योजना निर्माण गर्नुपर्छ । निर्माण गरिएको विद्यालय सुधार योजनाको मस्यौदालाई लेखाजोखा समितिबाट मूल्याङ्कन गराई विद्यालय व्यवस्थापन समितिको स्वीकृतिपछि अन्तमा विद्यालय सुधार योजना निर्माण गरी लागू गर्नुपर्छ ।

विषयसूची

क्र.स.	शीर्षक	पेज नं.
१.	शिफारिस पत्र	
२.	स्वीकृति पत्र	
३.	कृतज्ञता ज्ञापन	
४	शोधसार	
	परिच्छेद एक : परिचय	**१-११**
१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.१.१	विद्यालय सुधार योजनाको अवधारणा	२
१.१.२	विद्यालय सुधार योजना निर्माण प्रक्रियामा प्र.अ.को व्यवस्थाकीय शैली	
१.२	समस्याको कथन	७
१.३	अध्ययनको औचित्य	७
१.४	अध्ययनको उद्देश्य	९
१.५	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	९
१.६	अध्ययनको परिसीमा	१०
१.७	शब्दहरुको परिभाषा	१०
	परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका	**१२-२३**
२.१	सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१२
२.२	सैद्धान्तिक खाका	२०
२.२.१	शैक्षिक विकेन्द्रीकरणको अवधारणा	२०
२.३	शैक्षिक उपादेयता	२२
	परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि	**२४-२८**
३.१	अनुसन्धान ढाँचा	२४
३.२	जनसंख्या र नमूना	२४

३.२.१	जनसंख्या	२४
३.२.२	नमूनाको आकार	२५
३.२.३	नमूना छनौट विधि	२५
३.३	अनुसन्धानका साधनहरु	२५
३.३.१	अभिलेख अध्ययन	२६
३.३.२	प्रश्नावली	२६
३.३.३	सरोकारवालासंग छलफल	२६
३.४	तथ्याङ्कका स्रोतहरु	२७
३.५	तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया	२७
३.६	तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया	२८
परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या		२९-४८
४.१.	विद्यालय सुधार योजना निर्माणको मापदण्ड र विश्लेषण	२९
४.२	अभिलेख अध्ययन र विश्लेषण	३३
४.३	योजना निर्माणमा प्र.अ.को भूमिकाले पार्ने प्रभावको प्रतिक्रिया	३६
४.३.१	प्रधानाध्यापकबाट प्राप्त प्रतिक्रिया विश्लेषण	३६
४.३.२	वि.व्य.स पदाधिकारीबाट प्राप्त प्रतिक्रिया विश्लेषण	४०
४.३.३.	शिक्षकबाट प्राप्त प्रतिक्रिया विश्लेषण	४२
४.३.४	अभिभावकबाट प्राप्त प्रतिक्रिया विश्लेषण	४४
४.३.५	विद्यार्थीबाट प्राप्त प्रतिक्रिया विश्लेषण	४६
परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव		४९-५३
५.१	मुख्य प्राप्तिहरु	४९
५.२	निष्कर्ष	५१
५.३	सुझावहरु	५२
सन्दर्भ सामग्री		५४
अनुसूचीहरु		

संक्षिप्त शब्दावली

प्र.अ.	- प्रधानाध्यापक
SIP	– Schoo Improvement Plan
उ.मा.वि.	- उच्च माध्यमिक विद्यालय
आ.व.	- आर्थिक वर्ष
जि.शि.का.	- जिल्ला शिक्षा कार्यालय
वि.व्य.स.	- विद्यालय व्यवस्थापन समिति
गा.वि.स.	- गाउँ विकास समिति
वि.नि.	- विद्यालय निरिक्षक
गा.शि.स.	- गाउँ शिक्षा समिति

तालिका सूची

तालिका नं.	तालिका विवरण	पेज नं.
१	प्रधानाध्यापकहरुको प्रतिक्रिया	३७
२	वि.व्य.स. पदाधिकारीको प्रतिक्रिया	४०
३	शिक्षिकहरुको प्रतिक्रिया	४२
४	अभिभावकहरुको प्रतिक्रिया	४५
५	विद्यार्थीहरुको प्रतिक्रिया	४७